
ԱՌՕՐԵԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՀՈԳԵՎՈՐԻ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՍՈՑԻՈՄՇՆԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԻՋԱՎԱՅՐ

ԱՐՄԱՆ ՂԱՐԱԳՈՒԼՅԱՆ

Որպես առօրեականության ոլորտի անմիջական բովանդակություն ի սկզբանե հանդես է գալիս մարդկային կյանքի վերարտադրությունը: Ամենօրյա գործունեության շնորհիվ է, որ ապահովվում են մարդկային տեսակի շարունակականությունը և կենսունակությունը, ստեղծվում և կատարելագործվում է նյութական պաշտպանիչ տարածությունը: Ըստ այդմ, հենց ամենօրյա աշխատանքային գործունեության հենքի վրա է ձևավորվում առօրեականության յուրահատուկ ընկալումն ու իմաստավորումը: Այն օժտված է մի շարք որակներով, որոնց շարքում կարելի է առանձնացնել աշխարհի և սոցիալական փոխազդեցությունների օբյեկտիվության և ինքնաակնհայտության հանդեպ վստահությունը¹: Մեզ շրջապատող առօրեականության աշխարհը ինքնաակնհայտ է և կարիք չունի հատուկ ապացույցների: Այն մի աշխարհ է, որից, ինչպես ինքդ քեզմից, հնարավոր չէ փախչել: Առօրեականության մեջ ընկղմված մարդիկ այն ընկալում են որպես մշտագո իրողություն, որը երբեք չի կարող վերանալ: Այդ աշխարհն ընկալվում է որպես միակ իրականը և անմիջականորեն ապրվողը: Ընդ որում, նրա տիրույթում գոյության իմաստը ևս կարծես թե ենթադրվում է ինքնըստինքյան և ընդհանրապես չի էլ փնտրվում:

Նման կերպ ընկալվող առօրեականությունը ներկայանում է որպես գերազանցապես օգտապաշտության ոլորտ, ուստի միանգամայն հասկանալի է, որ այս հիմնախնդրով զբաղվող շատ տեսաբաններ առօրյա կյանքը համարում են բացարձակապես գործնական նպատակներին ուղղած գործողությունների համախմբություն: Պրագմատիզմը առօրյա կյանքով ապրող մարդու հիմնական դիրքորոշումն է, իսկ նման օգտապաշտական շարժառիթն իր հերթին պայմանավորում է առօրյա կյանքի արժեհամակարգի աստիճանակարգումը²: Մարդկանց առօրյա գիտակցությունը կողմնորոշված է դեպի ընթացիկ պահն ու մոտակա ապագան և գնահատում է միայն այն, ինչը «այստեղ է և հիմա», այն, ինչն անմիջականորեն իր հետ կլինի վաղը: Հետևաբար, առօրյա գիտելիքի համակարգում գնահատելի են դառնում միայն այն նորմերն ու վարքի մոդելները, որոնք մարդն արժևորում է լոկ իր գործնական օգուտի տեսանկյունից: Ասենք, օրինակ, առօրեական գիտելիքի համակարգում համեղ և հեշտ պատրաստվող կարկանդակի բա-

¹ Տե՛ս **Шюц А.** Структура повседневного мышления // "Социологические исследования", 1988, № 2, էջ 129:

² Տե՛ս **Золотухина-Аболина Е. В.** Повседневность: философские загадки. Киев, 2006, էջ 30:

ղաղրատոմսը ավելի արժեքավոր կլինի ցանկացած (վերացական) գիտական տեսությունից: Քանի դեռ գործում են ժամանակով և փորձով ստուգված վարքի սխեմաները, մարդու մեջ իրերի էության ճանաչողության անհրաժեշտություն չի առաջանում: Նրա համար արժեքավոր է դառնում միայն այնպիսի գիտելիքը, որն «աշխատում» է և պրակտիկ նպատակների իրագործման համար պահանջում նվազագույն ծախսեր:

Այդուհանդերձ, նույնիսկ նման տրամաբանության վրա հիմնված գոյությունը կարիք ունի տարրական իմաստավորման, վերլուծության և կանխատեսման: Առօրյա կյանքի իմաստավորումը, որպես կանոն, չի առանձնանում բավարար խորությամբ, օբյեկտիվությամբ և տեսական փաստարկմամբ, առնչվում է մարդուն շրջապատող իրականության այն հատվածին, որն ունի սուբյեկտի համար որոշակի կենսական նշանակություն, հրատապ է և սկզբունքորեն մատչելի: Սովորաբար առօրյա կյանքի նման ըմբռնումը դրսևորվում է որպես պարզ աշխարհընկալում, որը առարկայանում է հասարակական հոգեբանության և ամենօրյա գիտակցության համապատասխան կառուցվածքներում: Գոյության միակողմանի, չոր և ռացիոնալ կանոնակարգեր, պրագմատիզմ, ինքնահաստատում, հարստություն, ուժ, իշխանություն. սրանք են առօրյա մտածողության հիմնական կատեգորիաները, որոնք սերում են առօրյա կեցությունից: Նման զգայական-ապրվող աշխարհի սահմաններից դուրս գալու բոլոր փորձերը, դեպի անորոշն ու անհաստատն ուղղված բոլոր քայլերը գնահատվում են ոչ այլ կերպ, քան որպես կյանքի հետ առնչություն չունեցող «դատարկ» փիլիսոփայություն³:

Քննարկվող հիմնախնդրի հետ առնչություն ունեցող առօրեականության մյուս կարևոր առանձնահատկությունը ինտերսուբյեկտիվությունն է: Անհերքելի է, որ իրականությունը մարդուն ներկայանում է իր սեփական ապրումներով և մեկնաբանություններով: Սակայն աշխարհի ցանկացած մեկնաբանություն հիմնված է նախորդող որոշակի փորձի վրա՝ լինի այն սեփական թե հասարակության այլ անդամների կողմից փոխանցված: Այս փորձը՝ որպես «առկա գիտելիք», այն չափորոշիչն է, ինչի հետ մենք համադրում ենք մեր ընկալումներն ու ապրումները: Առօրյա կյանքի բնական դիրքորոշման մեջ մեզ հետաքրքրում են միայն այն օբյեկտները, որոնք որոշակի հարաբերության մեջ են նախկինում ընկալված երևույթների և ակնհայտ ու կասկածանքի տեղիք չտվող փորձի հետ: Առօրեականության աշխարհը ոչ թե պարզապես սուբյեկտիվ է, այլ մշակույթի ինտերսուբյեկտիվ աշխարհն է⁴: Ինտերսուբյեկտիվ աշխարհ, որովհետև մենք ապրում ենք այլ մարդկանց մեջ, նրանց հետ մեզ միավորում են փոխըմբռնումը, հոգսերի և աշխատանքի ընդհանրությունը: Մշակույթի աշխարհ, որովհետև հենց սկզբից առօրեականությունը ներկայանում է որպես իմաստային ունիվերսում, նշանակությունների ամբողջություն, որը մենք պետք է մեկնաբանենք, որպեսզի կյանքում ձեռք բերենք հենարան, նրա հետ զանք համաձայնության: Այս նշանակությունների ամբողջությունը մշակու-

³ Стен Снарская Е. Нравственное в безнравственном (поиски духовных ценностей в повседневности) // www.teoria-practica.ru/-9-2013/philosophy/snarskaya.pdf, 15.01.2014

⁴ Стен Шюа А., 2014. 27-28, էջ 130:

թային է, որովհետև, ի տարբերության բնության գոյացությունների, վերջինս առաջացել և շարունակում է ձևավորվել մեր և ուրիշների, ժամանակակիցների, նախորդների և հետնորդների գործողություններում, ինչը նշանակում է, որ մարդկային գիտելիքների չնչին մասն է ծնվում անհատական փորձով. դրանց մեծ մասը ունի սոցիալական ծագում: Սոցիալական միջավայրով պայմանավորված առօրյա գիտելիքները ձևավորում են որոշակի համակարգ, որի հիմնական նպատակն է ապահովել մարդկային փոխազդեցությունների ամբողջության հաջող գործառնությունը:

Այսպիսով, հասկանալի է, որ առօրեականության մեջ նախ և առաջ տիրապետում են ուտիլիտար արժեքները, որոնց իրացումը մարդկանց հնարավորություն է ընձեռում առարկայացնելու հարմարավետ գոյության իրենց տեսլականները «այստեղ և հիմա» իրավիճակում⁵: Այդուհանդերձ, առօրեականությունը չի սահմանափակվում բացառապես սեփական ես-ի մասին մարդու հոգածությամբ: Եսասիրական դիրքորոշումը լրացվում է ուրիշների մասին հոգ տանելու ցանկությամբ ու անհրաժեշտությամբ: Այս գործընթացն էլ, իր հերթին, հանդիսանում է հասարակության հոգևոր սկզբունքների սոցիոմշակութային սաղմնավորման հիմքը: Օրինակ, հենց ամենօրյա հարաբերություններում են ծնվում այնպիսի արժեքներ, ինչպիսիք են ընկերությունը, ծնողական հոգատարությունը, սերը, հոգևոր կապվածությունը, անշահախնդիր օգնությունը և այլն: Այս գործընթացը հատկապես ակնհայտ է առօրեականության այն ոլորտում, որն առնչվում է մերձագույն սոցիալական միջավայրին, որն ամենևին էլ չունի բացառիկ կարգավիճակ: Ի վերջո, սոցիալականության տրամաբանությունն ընդլայնում է «ուրիշի» ըմբռնումը՝ այս կամ այն չափով ներառելով հասարակական փոխազդեցության բոլոր սուբյեկտներին: Հոգատարությունը կամ առնվազն ուրիշների ուտիլիտար շահերի հետ հաշվի մատելու հանգամանքը հասարակության մեջ մարդկանց գործունեության հիմնական սկզբունքներից մեկն է: Նման կարգի պահանջներն իրենց հերթին ամրագրվում են տարատեսակ սոցիալական նորմերում, սովորույթներում, բարոյականության և իրավունքի համակարգում: Ուստի առօրեականության մեջ օգտապաշտական արժեքների գերակայությունն ամենևին չի նսեմացնում այս ոլորտի առաջնայնությունը հասարակության հոգևոր բովանդակության ձևավորման գործում: Մարդկային պատմությունը սրա վառ ասացույցն է: Նախնադարից սկսած՝ մարդկային կեցությունը ոգեղենացնելու պահանջումները մարդու համար կարևորագույն նշանակություն ունեն: Վերջինս թույլ էր տալիս հաղթահարել սեփական կյանքի՝ որպես զուտ կենսաբանական ֆենոմենի սահմանափակությունները և տարանջատվել կենդանական աշխարհից: Սրա շնորհիվ է, որ մարդը կարողացավ իր կյանքում տեսնել շատ ավելին, քան նրա նյութական էությունն ու գործառական-կենսաբանական նպատակահարմարությունն է: Քանի որ ուրիշների հետ կիսվող առօրեականության աշխարհի վերարտադրությունն իր էությամբ կոլեկտիվ է, ուստի մարդկանց միջև բնականաբար սկսեցին ձևավորվել որոշակի հարաբերություններ, նորմեր և համոզումներ,

⁵ Стен Филина И. Повседневность и духовность – «горизонталь» и «вертикаль» бытия // «Актуальные проблемы духовности» (Кривой Пог), 2005, № 6, էջ 7:

սկզբունքներ և գաղափարներ, ճաշակներ և հավատալիքներ: Վերջիններս էլ կազմավորեցին հասարակության հոգևոր-մշակութային ոլորտը ու թեև նույնական չեն ամենօրյա վերարտադրության սկզբնական բովանդակության հետ, բայց և միաժամանակ անբաժանելի են այդ անմիջական բովանդակությունից և նրանում տարրալուծված: Այս ամենը թույլ տվեց մարդուն էականորեն ընդլայնել իր տեսակի պատմական զարգացման հեռանկարները: Նրա առջև բացվեցին ոչ միայն բնական էակի բնագոյային մղումների և պահանջունքների բավարարման միջոցների կատարելագործման, այլև հոգևոր անվերջ զարգացման հեռանկարներ⁶:

Ասվածը պարզաբանենք որոշակի օրինակով: Վերցնենք պարզագույն կենսաբանական գործողություն՝ սնվելու գործընթացը: Հնուց ի վեր, երբ մարդիկ նստում էին հաց ուտելու, նրանք, իհարկե, նախևառաջ հագեցնում էին իրենց քաղցը, իրականացնում կենսաբանական վերարտադրության համար անհրաժեշտ պարզագույն գործողություն: Սակայն համատեղ սնվելու գործընթացը շատ ավելի մեծ նշանակություն ունի մարդկային հանրության համար, մասնավորապես՝ այն միշտ եղել է ամենատարածված ընտանեկան ծեսերից մեկը: Հացկերության առաջ ուտելիքը օրհնելու, խաչակնքելու կամ էլ համապատասխան աղոթք կարդալու ծեսերը, որոնք հացկերության բոլոր մասնակիցների կողմից համարվում են բնական ու ինքնըստիներջան ենթադրվող, վկայում են այն մասին, որ այս գործընթացը չի սպառվում միայն կենսաբանական հագեցվածությամբ. այն մի կողմից մատնանշում է մարդկանց հոգևոր ընդհանրականությունը, մյուս կողմից՝ միևնույն ավանդույթներին և հավատալիքներին, մարդկային կեցության բարձրագույն իմաստների վերաբերյալ միասնական պատկերացումներին հետևելը: Նույն տրամաբանությամբ տարբեր սննդակարգերի և պահքերի հետևելը իրականում ոչ այնքան զուտ կենսաբանական գործընթացների ուղղորդման, որքան կրոնական որոշակի ավանդույթների, ասկետիզմի, ոգին կոփելու կամ հոգու փրկության ճանապարհի մասն են:

Այսինքն՝ ավանդական մշակույթում առաջնային-կենսաբանական և իդեալականացված-բարոյական իմաստների միասնականացումն ընդունվում էր որպես ինքնըստիներջան ենթադրվող իրողություն և աներկբա ներդաշնակություն, դրանց միջև որևէ հակասության վերաբերյալ հարցադրում պարզապես գոյություն չուներ: Առօրեականության հիմնական տարածությունն ու ժամանակը առավելապես կյանքի նյութական կողմի հետ կապված առօրյա գործերի, խնդիրների և հոգսերի կրկնությունն են, և մարդը միշտ փորձել է եթե ոչ հաղթահարել, ապա գոնե մեղմել առօրյա կյանքի միակերպությունն ու միօրինակությունը: Գործընթաց, որը հնուց ի վեր իրականացվում է տարբեր խաղերի, տոների և ծեսերի միջոցով: Նման կերպով առօրեականությունը ավանդաբար ձևավորում է հոգևոր արժեքների նախնական պատկերացումները:

Հաշվի առնելով վերոնշյալ գործընթացների կարևորությունը՝ կարելի է փաստել, որ հասարակության արդի հոգևոր հիմնախնդիրների գերակշիռ մասն ի վերջո պայմանավորված է առօրեականության ոլորտի ներ-

⁶ Стен Писчиков В., Холин М. Кризис духовности: прозаизация бытия // «Актуальные проблемы духовности», 2008, № 9, էջ 13:

քին փոխակերպումներով: Այսպես, 18-19 դդ. արհեստագործությունից մեքենայական արտադրության անցման պայմաններում արմատապես փոխվում է ոչ միայն մարդու դերը նյութական արտադրության ոլորտում, այլև նրա աշխատանքի բովանդակությունը: Մարդը դառնում է տեխնոլոգիական գործընթացի տարր, ենթարկվում է մեքենային, նրա աշխատանքի բովանդակությունը հանրայնացվում է: Այս ամենի հետևանքը լինում է այն, որ նվազում է նրա աշխատանքային գործունեության մտավոր և ստեղծագործական ներուժը, տեղի է ունենում աշխատանքի օտարում և «ցմահ» մասնագիտացում: Այս փոփոխությունները խիստ բացասաբար են անդրադառնում ինչպես անհատի հոգևոր զարգացման, այնպես էլ նրա կենսաձևի և սոցիալական միջավայրի վրա, սահմանափակում են նրա ոգեշնչվածությունը: Առօրյա կյանքում տեսանելի են դառնում հոգևորության նվազման միտումները, և այն դառնում է ավելի անհրապուրիչ: Անշուշտ, նյութական նվաճումները մարդկությանը դարձնում են բնությունից ավելի անկախ, քան նախկինում էր: Միևնույն ժամանակ այդ հանգամանքի հետևանքով հասարակության մեջ նվազում է անկախ անհատների թվաքանակը: Ի վերջո մեծ թվով անհատներ սկսում են ապրել ու գործել ոչ թե որպես մարդ, այլ որպես աշխատանքային ուժ: Ընդհանրապես այն, ինչ կարելի է ասել աշխատանքի հոգևոր և բարոյական նշանակության մասին, նրանց աշխատանքի վրա այլևս չի տարածվում:⁷

Մարդկային գոյության հոգևոր և ուտիլիտար կողմերի միասնականության հանդեպ կասկածները էլ ավելի են խորանում 19-20 դարերի սահմանագծին, երբ առօրյա-կենցաղային ոլորտը սկսում է հագեցվել զանգվածային ստանդարտացված արտադրության ապրանքներով: 20-րդ դարի կեսերից վերոնշյալ գործընթացներում տեղի են ունենում նշանակալից տեղաշարժեր, որոնց հետևանքով շատ երկրներում իրականացված արտադրության վերակառուցումը և տնտեսության նորացումը առհասարակ փոխում են աշխատանքի իմաստն ու նպատակները: Ամենակարևոր, իրական և վերջին հաշվով «սրբազան» արժեքից՝ անհատական և ցեղային կյանքի պահպանման ու վերարտադրության ապահովման միջոցից, աշխատանքը վերածվում է վաստակի հայթայթման միջոցի, որն արդեն առավելապես միտված է շատ ավելի պայմանական արժեքների՝ հարմարավետության, հեղինակության և զվարճանքների ձեռքբերմանը: Արդի դարաշրջանը, փաստորեն, այդ գործընթացների շարունակությունն է, և միանգամայն արդարացված է այն մտտեցումը, որ մարդկությունն այսօր տարված է այնպիսի արժեքի հետապնդման մոլուցքով, որն առավել դիպուկ կարելի է բնութագրել որպես «գերհարմարավետություն»⁸: Նման հասարակությունում այն ամենը, ինչը կոչված է հեշտացնելու կյանքը, անմիջապես ստանում է միաձայն և լիակատար հավանություն: Նախորդ դարի կեսերին սկիզբ առած այս միտումը այնպիսի ինտենսիվությամբ տարածվեց երկրագնդով մեկ և այնպիսի արագությամբ է զարգանում ներկայում, որ «գերհարմարավետություն» հասկացությունը, կարելի է ասել, արդեն ձեռք է բերում «սրբության լուսապսակ»: Այսօր ակնհայտ են գերհար-

⁷ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 20:

⁸ **Кнабе Г.** Диалектика повседневности // "Вопросы философии", 1989, № 5, с. 30.

մարավետության՝ հետզհետե արագացող միտումները: Ու թեև տարբեր կողմերից հնչում են ահազանգեր հասարակության անկման և թուլացման վերաբերյալ, այնուամենայնիվ լուռ հավանությունն այս գործընթացներին ևս անհերքելի է: Ընդ որում, այսօրվա մարդկային գոյության այդպիսի պայմանական արժեքները շատ դեպքերում դադարում են օժանդակ երկրորդային մեծություններ լինելուց, որոնք, ավանդաբար հանդիսանալով կարևոր առաջնային պահանջմունքների վերնաշենք, գրավիչ են դառնում միայն վերջիններիս բավարարումից հետո: Երկրորդային արժեքները ըստ էության փոխակերպում են իրենց գործառույթները և հաճախ ձեռք բերելով ինքնուրույն, կարծես անդրանցական (տրանսցենդենտ) բնույթ՝ իրենցով փոխատեղում են առաջնային պահանջմունքները⁹:

Առօրեականության պրակտիկ կողմերի գերագնահատումը հանգեցնում է համապատասխան արժեքների բացարձակացման: Դեպի հեղինակություն և հարմարավետություն կողմնորոշված ժամանակակից կենցաղը սկսում է մենաշնորհի վերածել և իրեն ենթարկել առօրյա գոյության՝ որպես աշխատանքային, ընտանեկան, հասարակական կողմերի միասնությանը ներհատուկ հոգևորությունը, հոգևոր կյանքի բոլոր երևույթների մասին դատողություններ անել՝ առաջնորդվելով միայն սեփական չափորոշիչներով: Իսկ այն երևույթները, որոնք հնարավոր չէ ներառել այդ կենցաղում և կամ ենթարկել դրան, սկսվում են ընկալվել որպես մարդկային գոյությանը ոչ համարժեք, չափից դուրս վերացական և կյանքից կտրված, հետևաբար՝ անպետք և անհեթեթ: Նման հասարակությանն աստիճանաբար սկսում է գրգռել կենցաղային էմպիրիզմին և ամենօրյա շահին չհանգեցվող ցանկացած երևույթ: Մարդկային կեցության՝ որպես պարզ կենցաղի դիրքորոշումը և ամենօրյա գոյության ուտիլիտար տրամաբանության՝ որպես հասարակության հիմնական արժեքի կայացումը պարունակում են պոտենցիալ ապակառուցողական և հակամշակութային իմաստներ: Առօրեականությունը, որը հանգում է կոնկրետ իրերի, հեղինակության և հարմարավետության նվաճման պայքարի, թեկուզև ոչ միշտ բացահայտ, բայց ներքուստ միշտ իրենից հեռու է վանում հոգևոր մշակույթի ցանկացած իրական արժեք:

Այս գործընթացը մարդկության առջև դնում է լուրջ խնդիրներ, քանի որ հոգևորությունը հասարակության որակական հատկությունները և նրա զարգացածության չափը արտացոլող չափորոշիչների շարքում գրավում է յուրահատուկ տեղ: Պատահական չէ, որ այս նշանակալից, բայց և դժվար տեսանելի ոլորտը դարեր շարունակ դեպի իրեն է ձգել փիլիսոփայական միտքը, որովհետև հենց հոգևորությունն է ամբողջ հասարակության և առանձին քաղաքացիների մարդասիրության, բարոյականության, նաև կրթվածության և աշխարհայացքային դիրքորոշման հիմնական ցուցիչը: Հոգևորը ծագում է այն բանի շնորհիվ, որ մարդը չի սահմանափակվում արտաքին զգայական փորձով և նրան չի տալիս գերակա նշանակություն, այլ հիմնական ու ղեկավարող գործոն է համարում շրջապատող երևույթների ներքին իմաստավորումը: Նման գործընթացների միջոցով նա ի վերջո հստակեցնում է արտաքին զգայական փորձի արժեքն ու բարձրագույն

⁹ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 31:

նպատակը, ապրում է, սիրում, հավատում և արժևորում մնացած երևույթները: Հոգևոր ուղորտի կարևորությունը որոշվում է հասարակության արժեքային, նորմատիվային համակարգը սահմանելու կարևորագույն գործառույթով, որն իր հերթին արտացոլում է հասարակական գիտակցության զարգացման մակարդակը և ողջ հասարակության մտավոր ու բարոյական ներուժը: Այս տեսանկյունից ժամանակակից հասարակության բոլոր շերտերում մարդու՝ արդեն սովորական դարձած գերզբաղվածությունը հանգեցնում է նրա մեջ հոգևոր սկզբի աստիճանական մահացման¹⁰: Ջվարճանքը և ինքն իրեն մոռանալու ցանկությունը նրա համար դառնում են ֆիզիկական պահանջմունք: Կարևորվում է ոչ թե զարգացումը կամ ճանաչողությունը, այլ ժամանցը, այն էլ այնպիսին, որը պահանջում է նվազագույն հոգևոր լարվածություն: Միլիոնավոր մարդկանց այդպիսի մտակերտվածքը հետադարձ ազդեցություն է թողնում այն բոլոր ինստիտուտների վրա, որոնք կոչված են ծառայելու հասարակության կրթամշակութային պահանջմունքների բավարարմանը: Ջանգվածի մարդը՝ որպես սպառող, դառնում է նոր, յուրահատուկ մշակույթի պատվիրատու: Թատրոնն իր տեղը գիշում է կաբարեին, իսկ լուրջ գրականությունը՝ ժամանցային հորինվածքին: Թերթերը և ամսագրերը ստիպված հաշտվում են այն փաստի հետ, որ ինչ-որ բան կարող են ընթերցողին մատուցել միայն առավելագույն մատչելի ձևով: Ինստիտուտները, որոնք կոչված են խթանելու հոգևոր կյանքը, պարտաված լինելով մակերեսայնության ոգով և իրենց վրա կրելով միջակության կնիքը, ակամայից սկսում են իրականացնել հակադիր գործընթաց՝ նպաստելով հասարակական բարքերի պարզունակեցմանը: Հասարակական կեցության անկայունությունը, հոգևոր արժեքների նկատմամբ թերահավատությունն ու սոցիալական անվստահությունը նպաստում են այնպիսի ոգեզուրկ աշխարհընկալման ինստիտուտացմանը, որտեղ հասարակական արժեքներն ու նորմերը գնահատվում են նախևառաջ ըստ իրենց սպառողական ներուժի¹¹: Ապրանքակենտրոն մտածողությունը հասցնում է նրան, որ նույնիսկ կրթական ծրագրերի մշակման ժամանակ բացառապես օգտագործվում է տնտեսական շահերի տրամաբանությունը: Կրթական ծրագրերում գերազանցապես ներառվում է այն, ինչը հետագայում հաստատ օգտակար կլինի աշխատաշուկայում: Արդյունքում, սկսած հանրակրթական մակարդակից, տեղի է ունենում շեղում դեպի բնագիտական և տնտեսագիտական գիտակարգերը, ինչն էլ իր հերթին հանգեցնում է կրթության գեղագիտական, բարոյական և առհասարակ փիլիսոփայական բաղադրիչների արտամղման: Հունանիզմը՝ որպես մարդկային դաստիարակության ամենատարրական և հրատապ միավոր, հայտնվում է անձի դաստիարակության համակարգի ամենահեռավոր անկյուններից մեկում: «Պարզվում» է, որ ժամանակակից ողջախոհության տեսանկյունից թվարկված արժեքները տնտեսագիտության տեսանկյունից որևիցե օգտակար գիտելիք չեն տալիս:

¹⁰ Տե՛ս **Швейцер А.** Культура и этика, М., 1973, էջ 45:

¹¹ Տե՛ս **Գ. Սողոմոնյան**, Անհապաղը որպես արդիականության կառուցարկման սոցիոմշակութային ֆենոմեն, «Բանբեր Երևանի Համալսարանի. Փիլիսոփայություն, Հոգեբանություն», 139.4, Եր., 2013, էջ 14:

Առօրյա կյանքում այս գործընթացն ամրապնդվում է տեխնածին քաղաքակրթության արժեքներում, ընդգրկում հոգևոր ողջ մշակույթը և ձևփոխում նույնիսկ պրոֆեսիոնալ արվեստի՝ որպես հասարակական իդեալների ձևավորմանն ուղղված հոգևոր յուրահատուկ գործունեության էությունն անկախ տրամաբանությունը: Ժամանակակից արվեստից աստիճանաբար դուրս են մղվում հոգևորությունը և հումանիզմը: Սկզբունքորեն դադարում է այդ արվեստի՝ մարդկային կեցության ոգեշնչման և բարձրագույն արժեքների ու վեհ գաղափարների քարոզչության իրականացման գործառույթը: Դեռ ավելին, ժամանակակից արվեստը, օժտված լինելով մարդկանց հոգևոր կյանքի վրա ներգործելու տեխնիկական բացառիկ հնարավորություններով, ավելի ու ավելի հաճախ կատարում է ճիշտ հակառակ գործառույթ՝ բարձրագույն հոգևոր արժեքները հանգեցնելով կենսաբանորեն պայմանավորված կրքերի և մեխանիզմների, հոգեբանական շարժառիթների և կիրառական նպատակների: Նման պայմաններում օգտագործման համար պատրաստի տարատեսակ լուծումներ են առաջարկվում անգամ դեռևս չարտաբերված և քնահաճ ցանկությունների համար՝ մարդուն վերածելով հոգևոր իդեալներից զուրկ հորմոնալ խամաճիկի¹²:

Այսպիսով, 20-րդ դարի սոցիալական փոխակերպումները, ժամանակակից հասարակության նյութական արժեքները բերելով առաջին պլան և որպես գերակա ապրելակերպ հաստատելով սպառողականությունը, արմատապես վերափոխեցին հասարակական կեցության արժեքների ամբողջ համակարգը: Միաժամանակ, սպառողականությունը՝ որպես կենսական կողմնորոշում և հոգեբանական դիրքորոշում, սպառողական շատ օբյեկտների տալիս է նշանային տեսք: «Սպառողական համակարգը նշանների մանիպուլյացիա է, սպառման օբյեկտ դառնալու համար առարկանի սկզբանե պետք է վերածվի նշանի»¹³, - այդ կապակցությամբ նշում է Ժ. Բոդրիյարը: Այսինքն՝ ինչպես նյութական, այնպես էլ հոգևոր սպառման արժեքները անհատ-սպառողների կողմից ընկալվում են ոչ այնքան որպես որոշակի պահանջներ բավարարող օբյեկտներ, որքան որպես նշաններ, որոնց հետևում նրանց համար ինչ-որ ավելի կարևոր բան կա՝ հասարակական կարգավիճակ, հաջողություններ ու կապեր, հեղինակություն ու նորաձևություն: Բնական է, որ իրական հոգևոր արժեքները չեն կարող դառնալ անհատի կողմից հորինվող նշանային իրականության արժեքաբանական հիմք: Ավելին, անհատը նույնիսկ չի զգում այդպիսի արժեքների կարիք, քանի որ նա արդեն իսկ բավարարվում է դրանց նշաններով, որոնք ներկայացվում են զանգվածային լրատվամիջոցներով: Հաջողակություն, իմիջ, սպառում. սրանք են արժեքային նոր հիմնական կողմնորոշիչները: Արդյունքում հասարակական և մասնագիտական իրավասությանը սկսում է փոխարինել ինքնագովազդը: Մարդու սեփական ինքնագագոցողությունից շատ ավելի կարևոր է դառնում այն փաստը, թե ինչպես են նրան տեսնում ուրիշները, և սոցիալական կարգավիճակն ընդգծող ինչպիսի իրերից է նա օգտվում: Նման վարքագծի յուրացումը տեղի է ունենում շատ վաղ տարիքից: Ժամանակակից ՁԼՄ-ները միայն ուժեղաց-

¹² Տե՛ս նույն տեղը, էջ 11:

¹³ **Бодрийяр Ж.** Общество потребления. Его мифы и структура. М., 2006, с. 52.

նուն են ինքնագովազդի և դրական կերպարի ստեղծման պահանջումները: Մինչդեռ մարդիկ միշտ չէ, որ երջանիկ են դառնում՝ առօրյա կյանքում խաղալով մի դեր, որը մասամբ է համապատասխանում կամ առհասարակ չի համապատասխանում նրանց սեփական «ես»-ին:

Անձի սոցիալական օտարման հարաճուն պայմաններում առօրյա կյանքի հարաշարժությունը և սպառողական գիտակցությունը նրա մեջ առաջացնում են նաև ժամանակի հակասական ընկալում: Ցուցադրական սպառումն ու նորաձևության քմահաճույքները, գովազդն ու ամենագորկապույտ էկրանը ամեն օր նոր տեմպ ու ռիթմ են հաղորդում ժամանակին: Իրականության արագընթացությունը, երևույթների կարճատևությունն անհնարին են դարձնում, որ անձը կարողանա վերահսկել դրանք, նրա մեջ ձևավորվում է այսօրվա կյանքով ապրելու հոգեբանական դիրքորոշում, որի հետևանքով արժեզրկվում են անանցն ու հավերժականը: Անկայուն և երերուն ներկայի պայմաններում ապագան սկսում է ընկալվել որպես տագնապներով և անհանգստությամբ լեցուն անհայտություն:

Նման անորոշության պայմաններում, կորցնելով իրական գոյության զգացողությունը, մարդիկ հայտնվում են այնպիսի իրավիճակում, երբ այլևս անկարող են բարոյական ընտրություն կատարելու բարու և չարի միջև, ճիշտ գնահատելու և ռացիոնալացնելու իրականությունը, ինչի հետևանքով նրանք նախընտրում են կազմել սակավառիսկ, կարճաժամկետ նախագծեր: Տնտեսակենտրոն մտածողությունը մարդուն հնարավորություն է տալիս ինքնահրացման հարցը լուծելու առանց պատմական հեռանկարի մասին հոգալու անհրաժեշտության¹⁴: Նման սոցիոկեցությունը անտարբեր է դառնում հոգևորի նկատմամբ. մարդն այլևս չի ընկալվում որպես սեփական ճակատագրի տեր և տիրակալ, քանի որ առանց հոգևոր կողմնորոշիչների կյանքում շատ բան կախված է արդեն պատահականությունից, հաջողությունից, խաղից:

Սոցիոկեցության նման խաղի կանոնների ընդունումը և առօրեականության այնպիսի տրամաբանության հաստատումը, երբ դադարում են իրական հոգևոր արժեքների ձևավորումն ու վերարտադրությունը, վաղ թե ուշ կազմաքանդելու է ժողովրդավարական հասարակության ամենախորհիմքերը, քանզի նման պայմաններում ձևավորվող սերունդներն ի վերջո զրկվում են ինքնուրույն քաղաքական որոշումներ ընդունելու կարողությունից: Արդարև, ժամանակակից հասարակությունը կանգնած է լուրջ խնդրի առաջ, այն է՝ վերանայել այն արժեհամակարգը, որտեղ գոյություն ունեն միայն նյութական արժեքներ, և առօրյա կենսափիլիսոփայության հիմքում ընկած է միայն տնտեսական շահը:

Ակնհայտ է մի բան. առանց հասարակական հարաբերությունների արմատական վերափոխման և սպառողական ապրելակերպի լուրջ վերազնահատման, առանց հաճելի առասպելներից հրաժարվելու վճռականության՝ հոգևորության կորստի ներկա իրավիճակից դուրս գալու բոլոր փորձերն ու ծրագրերը դատապարտված են ձախողման:

¹⁴ Տե՛ս **Է. Գարությունյան**, Զնարավորությունների հավասարություն և շահերի հավասարակշռություն, «Բանբեր Երևանի Համալսարանի Փիլիսոփայություն, Զոգեբանություն», 141.4, Եր., 2013, էջ 5:

Բանալի բառեր – *առօրեականություն, հոգևոր, սոցիոմշակութային միջավայր, սոցիալական կեցություն, բարոյական արժեքներ, կենսաբանական նպատակահարմարություն, առօրյա գիտակցություն, ավանդական մշակույթ, սպառողական հասարակություն, օգտապաշտություն, նշանային համակարգ*

АРМАН КАРАГУЛЯН – *Повседневность как социокультурная среда формирования духовного.* – Повседневность в качестве сферы социального бытия изначально воспринимается как безусловная данность, в которой господствует естественная установка и утилитарная направленность мышления. Однако основы духовных ценностей общества формируются именно в контексте ежедневных утилитарных отношений. В традиционной культуре единство первичных – биологических и идеализированных – моральных смыслов принимается как очевидность. Начиная с XVIII–XIX вв. внутренние трансформации сферы повседневности приводят к тому, что она утрачивает функции формирования нравственно-духовных ценностей; сфера духовности заменяется специфическими знаками и потребительским, экономическим интересом.

Ключевые слова – *повседневность, духовное, социокультурная среда, нравственные ценности, биологическая целесообразность, бытовое сознание, традиционная культура, потребительское общество, утилитаризм, знаковая система*

ARMAN GHARAGULYAN – *Everyday Life as a Sociocultural Environment of Formation of the Spiritual.* – Everyday life as a sphere of social life is initially perceived as an absolute reality, in which dominates the natural attitude and utilitarian orientation of human thought. Despite this, the basics of spiritual values of society are formed in the context of everyday utilitarian relationships. In traditional culture unity of primary-biological and idealized-moral values were accepted as evident. Since the 18th and 19th centuries, the scope of internal transformations of everyday life has led to the condition where everyday life starts to lose the function of the formation of moral and spiritual values, thus the spiritual sphere is replaced by specific signs and consumer-economic interest.

Key words – *everyday life, spiritual, socio-cultural environment, social being, moral values, biological expediency, everyday consciousness, traditional culture, consumer society, utilitarianism, sign system*